

جامعه‌شناسی سیاسی تأثیرات در عربستان

نویسنده: استیگ استیگ

مترجم: دکتر نبی‌الله ابراهیمی

استادیار گروه روابط بین‌الملل دانشگاه تربیت مدرس

عنوان و نام پدیدآور: جامعه‌شناسی سیاسی قدرت در عربستان / نویسنده استیگ استنسل؛ مترجم نبی‌الله ابراهیمی.
مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۲۷۴ ص.

فروست: علوم سیاسی؛ ۱۵۶. سیاست؛ ۴۷.

شابک: 978-600-5282-70-2

وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا.

یادداشت: عنوان اصلی: Regime stability in Saudi Arabia: the challenge of succession, 2012.

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۵۹] - ۲۷۴.

موضوع: خلیگان -- عربستان سعودی

موضوع: سیاست سیاسی -- عربستان سعودی

موضوع: عربستان سعودی -- سیاست و حکومت

موضوع: عربستان سعودی -- شاهان و فرمانروایان -- جانشینی

شناسه افزوده: ابراهیمی، نبی‌الله، ۱۳۵۰ - مترجم

شناسه افزوده: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

رده‌بندی کنگره: JQ ۴۰۴ الف ۵/۴ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی: ۳۲۰/۹۵۳۸

شماره کتابشناسی ملی: ۱۳۸۷۸۹۷

جامعه‌شناسی سیاسی قدرت در عربستان

نویسنده: استیگ استنسل

مترجم: نبی‌الله ابراهیمی

ناشر: پژوهشکده مطالعات راهبردی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳

تیراژ: ۱۵۰۰

چاپ و صحافی: کامیاب

قیمت: ۸۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۸۲-۷۰-۲

تهران خیابان کریم‌خان زند، خیابان آبان جنوبی، خیابان رودسر شرقی.

شماره ۷ - صندوق پستی: ۱۴۱۵۵-۵۱۸۹

تلفن: ۸۸ ۹۱ ۳۸ ۳۰ دورنگار: ۸۸ ۸۹ ۶۵ ۶۱

تلفکس انتشارات: ۸۸ ۸۰ ۲۴ ۷۶ روابط عمومی: ۸۸ ۸۰ ۲۴ ۷۷

کلیه حقوق برای پژوهشکده مطالعات راهبردی محفوظ است.

پژوهشکده مطالعات راهبردی

فهرست مطالب

۷	سخن ناآ...
۹	سخن مترجم...
۱۱	مقدمه نویسنده بر ناپ فارسی...
۱۳	پیشگفتار...
۱۵	تقدیر و تشکر...
۱۷	فصل اول: مقدمه...
۲۵	فصل دوم: هم‌گرایی نخبگان و ثبات رژیم...
۵۷	فصل سوم: نخبگان راهبردی سلطنتی...
۸۱	فصل چهارم: نخبگان غیرسلطنتی بخشی...
۱۳۳	فصل پنجم: سازوکارهای هم‌گرایی نخبگان...
۱۷۷	فصل ششم: چالش جانشینی...
۲۲۳	نتیجه‌گیری...

ضمائم

۲۳۱	ضمیمه ۱: قانون شورای بیعت...
۲۳۹	ضمیمه ۲: شاهزادگان اصلی نسل دوم...
۲۴۵	ضمیمه ۳: شاهزادگان مهم نسل سوم...
۲۵۱	ضمیمه ۴: علمای دینی معروف...
۲۵۵	ضمیمه ۵: فن‌سالاران کلیدی...
۲۵۹	کتاب‌شناسی...

فهرست شکل‌ها، جداول و جعبه‌ها

شکل‌ها

- ۳-۱. حاکمان خانواده آل سعود ۵۹
- ۳-۲. ساختار سامانه سیاسی عربستان سعودی ۶۱
- ۳-۳. حلقه‌های مهم قدرت در خانواده سلطنتی ۶۶
- ۴-۱. بخش‌های اصلی نخبگان ۸۲

جداول

- ۲-۱. خلاصه‌ای از سه رویکرد سنتی به ثبات آل سعود ۳۹
- ۴-۱. نفوذ نخبگان چهارگانه بخشی ۱۲۳

جعبه‌ها

- ۳-۱. هفت سدی ۶۵
- ۳-۲. استانداران در سپتامبر ۲۰۱۰ ۷۰
- ۳-۳. اعضای شورای خانواده سلطنتی (انتصاب در سال ۲۰۰۰) ۷۳
- ۴-۱. اعضای هیئت الکبار العلماء (انتصاب در فوریه ۲۰۰۹) ۸۶
- ۴-۲. اعضای شورای عالی اقتصاد (انتصاب در ۱۶ اوت ۲۰۰۵) ۱۱۰
- ۴-۳. اعضای شورای وزیران (در ژانویه ۲۰۱۰) ۱۱۶
- ۴-۴. اعضای شورای عالی نفت و منابع معدنی (انتصاب در دسامبر ۲۰۰۳) ۱۲۰
- ۶-۱. اعضای شورای بیعت (انتصاب در اکتبر ۲۰۰۶) ۲۱۳

سخن ناشر

کتاب حاضر، ساختار قدرت سیاسی نخبگان عربستان سعودی و چگونگی مواجهه احتمالی آنها با مسئله بسیار مهم جانشینی را بررسی می‌کند. نویسنده با ارائه رویکرد نظری بدیع و تازه‌ای که هم‌گرای نخبگان را با ثبات رژیم پیوند می‌دهد، نشان داده است که نخبگان سلطنتی عربستان سعودی به مراتب از آنچه به طور عموم تصور می‌شود، هم‌گراترند.

این کتاب، بر مبنای مطالعه میدانی گسترده‌ای که در عربستان سعودی انجام شده، بررسی و ارزیابی مشروح و روزآمدی را از همه بخش‌های نخبگان در این کشور به عمل آورده است. نویسنده نشان داده که چطور فرایند جانشینی در وضعیت‌های کاملاً متفاوت (نظیر عزل، قتل و مرگ ناشی از کهنولت سن) انجام شده و چگونه ثبات رژیم در عربستان سعودی بر توانایی خانواده سلطنتی در ایجاد اتحاد و حل بحال جانشینی متکی است؛ او تحلیلی قوی از سازوکارها و مؤلفه‌های درونی این خانواده درون‌گرای سلطنتی ارائه می‌دهد و به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است که آیا نخبگان این خاندان - که شمار آنها به سرعت در حال افزایش است - می‌توانند هم‌گرایی خود را حفظ کنند یا نه؟

این کتاب نگاه کم‌نظیری به موضوعات پیش روی خانواده سلطنتی و نخبگان حاکم در عربستان سعودی می‌اندازد؛ نگاهی که پژوهشگران و دانشجویان مطالعات خاورمیانه، به‌ویژه عربستان سعودی، از آن بسیار بهره خواهند برد.

استیگ استنسل، کارشناس امور آسیا و خاورمیانه وزارت دفاع نروژ در اسلوست که مدرک دکتری خود را در رشته علوم سیاسی از دانشگاه اسلو گرفته است. او مدرس مطالعات خاورمیانه در این دانشگاه و نویسنده کتاب **ثبات و تغییر در خاورمیانه مدرن** (با همکاری جتیل سلویک) نیز است.

پژوهشکده مطالعات راهبردی از آقای دکتر نبی‌الله ابراهیمی استادیار گروه روابط بین‌الملل دانشگاه تربیت مدرس برای ارائه و ترجمه این کتاب قدردانی می‌کند و مطالعه آن را برای دانشجویان رشته‌های علوم سیاسی، مطالعات منطقه‌ای، روابط بین‌الملل و صاحب‌نظران و کارشناسان حوزه‌های مطالعات راهبردی و سیاست خارجی آموزنده و مفید می‌داند. امید است مطالعه این کتاب به افزایش سطح آگاهی و دانش جامعه معرفتی کشور منجر شود و با اتخاذ سیاست خارجی درست‌تر و مفیدتر به بهبود مناسبات جمهوری اسلامی ایران با عربستان سعودی و کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس کمک کند.

معاونت پژوهشی

سخن مترجم

هرچند طی دو دهه گذشته، در بسیاری از کشورهای اروپایی و ایالات متحده آمریکا مطالعات درباره عربستان سعودی به شدت مورد توجه واقع شده، در ایران، به این حوزه مهم و راهبردی توجه چندانی نشده است. عربستان سعودی از معدود کشورهایی است که تحولات درونی آن به طور مستقیم بر منافع ملی و حتی امنیت ملی ایران تأثیر می‌گذارد. نگاهی عمیق به سازوکارهای تحولات در عربستان، در دستگاه آل سعود و نظریه‌پردازی آگاهانه درباره آنها پدیده‌ای مربوط به مطالعات منطقه‌ای در عربستان‌شناسی است که این امکان را خلق می‌کند تا در دانشگاه‌های کشور، به حوزه‌ای مهم تبدیل شود. طی سال‌های گذشته مطالعه جامعه‌شناسی سیاسی کشورهای عربی در ایران رشد چشمگیری داشته؛ اما متأسفانه، کمبود منابع فارسی در این زمینه مشکلاتی را پدید آورده است. این کتاب تلاشی است مقدماتی برای کاهش این نواقص و مشکلات. صورت‌بندی اولیه کتاب مبتنی بر ساختار نظری جدید در جامعه‌شناسی سیاسی و مطالعات میدانی نویسنده براساس تجربه‌های حاصل از مصاحبه‌های متنوع و متعدد از کارشناسان خبره در زمینه تحولات عربستان سعودی است.

بی‌گمان هنوز این کتاب به منزله متنی درخور توجه درباره جامعه‌شناسی سیاسی قدرت و سازوکارهای درونی نخبگان این کشور، خالی از اشکال نیست و محدودیت‌های مشخصی دارد؛ اما با توجه به اینکه نویسنده اغلب متکی بر نظریه‌های صرف غربی نبوده و به رویکردهای نویسندگان عرب و عربستانی درباره مطالعه نخبگان و جامعه عربستان توجه کرده است، در جای خود اثری بدیع و نو به شمار آید. استفاده از شیوه‌های جدید روش و پژوهش، الهام از روش‌شناسی‌های جدید علوم اجتماعی و مطالعات میدانی گسترده در این اثر، انگیزه‌ای برای ترجمه این کتاب بود. افزون بر آنکه مطالعه کتاب‌هایی همچون «جانشینی در عربستان سعودی» نوشته جوزف کشیشیان، همه اعضای خانواده اثر میشل هرب و کتاب‌های نویسنده عربستانی، مضاوی

الرشید، نمی‌توانست از دیدگاه مترجم، راه برای مطالعات جدیدتر تحولات درونی عربستان بگشاید؛ از این‌رو، کتاب حاضر استدلال می‌کند که آل سعود به مراتب یکپارچه‌تر از آن چیزی است که عموماً تصور می‌شود؛ فرضیه و استدلالی که پس از تحولات انقلاب‌های عربی، پیش از هر زمان دیگری تأیید شد.

در اینجا، از جناب آقای دکتر محمود یزدان‌فام، معاون پژوهشی پژوهشکده مطالعات راهبردی، به سبب حمایت از نشر این اثر بدیع سیاس‌گزاری می‌کنم. همچنین از آقای فرزاد پورسعدی، پژوهشگر محترم پژوهشکده مطالعات راهبردی و آقای شهرداد شهوند، کارشناس روابط بین‌الملل، که پیشنهادها و نظرهای خود را برای بهبود متن ارائه کردند، تشکر می‌کنم. سرانجام جا دارد از خانم مرضیه خطیبی و خانم لیلا مرادی برای حروف‌چینی، صفحه‌بندی و ویراستاری سیاس‌گزاری تشکر کنم.

امیدوارم با آگاهی از نظایرهای اسنادی و سازنده همکاران دانشگاهی و پژوهشگران و محققان این حوزه، راه برای استفاده از پیشنهادات آنها در چاپ‌های بعدی این متن هموار و کاستی‌های آن برطرف شود. در عین حال، با توجه به اهمیت این آثار موجود در زمینه جامعه‌شناسی سیاسی عربستان سعودی و دیگر کشورهای عربی به زبان فارسی، این حوزه از غنای لازم بهره‌مند شود.

نبی‌اله ابراهیمی

شهریور ۱۳۹۲

مقدمه نویسنده بر چاپ فارسی

کتاب حاضر ثبات رژیم در عربستان سعودی را مورد بررسی قرار می‌دهد از زمانی که کتاب من در پاییز ۲۰۱۱ به چاپ رسید. مرگ دو شاهزاده ارشد، تغییرات درخور توجهی را در رأس خانواده سلطنتی سعودی داشته است. نخست، ولیعهد فقید و وزیر دفاع، یعنی سلطان در اکتبر ۲۰۱۱ درگذشت. برادران وی، نایف، ولیعهد و سلمان، وزیر دفاع، جایگزین او شدند. برادر دیگرش، شاهزاده سلطان بن خاکر، استان ریاض، جای سلمان را گرفت. دوم، ولیعهد فقید و وزیر کشور، یعنی نایف در ژوئن ۲۰۱۲ درگذشت. برادرانش سلمان، ولیعهد و احمد، وزیر کشور جایگزین نایف شدند. یک ماه بعد، یعنی در ماه ژوئیه، ملک عبدالله شاهزاده بندر بن سلطان، پسر ولیعهد فقید را به سمت دبیر کل اژانس اطلاعاتی عربستان منصوب کرد.

این وقایع، مسئله جانشینی در عربستان سعودی را به شدت پررنگ ساخته، یعنی تحولات یاد شده خانواده سلطنتی را به تغییر نسلی مهمی نزدیک کرده است؛ تغییری که نشان‌دهنده انتقال قدرت از پسران عبدالعزیز به بنیان‌گذار پادشاهی مدرن سعودی است. نوه‌های اوست. این تغییر نسل آزمونی برای سنجش میزان اتحاد اشراف‌زادگان و از این‌رو، تسلط خانواده سلطنتی در قدرت است. تاکنون، شاهزاده‌هایی که رأس خانواده سلطنتی‌اند، یعنی کسانی که همه پست‌های کلیدی را در اختیار دارند، موفق شده‌اند تا در کنار هم متحد باشند؛ موضوعی که به سود رژیم بوده است. با این حال، تاریخ نمونه‌های بی‌شماری از نظام‌های موروثی عرب را نشان داده که در نتیجه خصومت‌های خانوادگی و اغلب بر اثر کشمکش بر سر مسئله جانشینی سرنگون شده‌اند و در حالی که شاهزادگان در میان خود به مبارزه مشغول بوده‌اند، خارجی‌ها قدرت را به دست گرفته‌اند.

استیگ استنسلی/اسلو

۱۷/ اوت ۲۰۱۲

پیشگفتار

تجزیه و تحلیل آل سعود،^۱ یادآور هنر جنگ سردی «کرم‌لین‌شناسی» است. من هم در مقام محقق سردی شناس، همانند محققانی که برای درک طرزکار درونی نخبگان سیاسی اتحاد شوروی سابق تلاش می‌کردند، برای شناخت آل سعود با برخی از چالش‌های روش‌شناختی روبه‌رو شدم. اساسی‌ترین مشکل در عربستان سعودی دسترسی به اطلاعات معتبر و موثق است؛ زیرا، تعداد انگشت‌شماری از تخته‌صان سعودی‌شناس موفق به انجام کار میدانی در این کشور شده‌اند. از طرف دیگر، هنجاری سخت و سخت میان رهبران این رژیم وجود دارد که آنها را از گفت‌وگو با خارجی‌ها منع می‌کند؛ همچنین انتشار هرگونه اطلاعات دربارهٔ خانوادهٔ سلطنتی ممنوع است و نوشتن زندگی‌نامهٔ نخبین آنها نیز راه‌رایجی نیست. اگر این موانع نبود، منابع ارزشمندی در اختیار محققان قرار می‌گرفت. افراد ناآگاه زیادی هستند که همواره، دربارهٔ این خاندان سلطنتی شایعه‌پراکنی می‌کنند و این کار به نام «گرگرمی ملی» تبدیل شده است؛ البته، به این شایعات توجه اندکی می‌شود؛ همچنین، مصداق سوزناگانی که نیت سیاسی دارند، نیز ممکن است اطلاعاتی ارائه بدهند که خواهان انتشار آنها در دورهٔ عمومی‌اند.

سازوکارهای سیاست در خانوادهٔ سلطنتی قابل‌درک به نظر نمی‌رسد؛ اما این مسئله نباید مانع مطالعهٔ سیاست نخبگان بشود. یافته‌های این کتاب بیشتر بر مصاحبه‌ها مبنی است و شمار بسیار ناچیزی از این یافته‌ها از منابع نوشتاری گرفته شده است. دربارهٔ مصاحبه‌ها باید یادآور شد که آنها در فاصلهٔ اوت ۲۰۰۳ تا آوریل ۲۰۰۹ انجام گرفته‌اند. محل نیمی از این مصاحبه‌ها عربستان و نیم دیگر ابوظبی، دبی، زنون، کویت، لندن، اسلو، مسقط، سنگاپور و تهران بوده‌اند. در

۱. «خانوادهٔ سلطنتی» نخستین و مؤثرترین گروه قدرتمند در عربستان سعودی است؛ این خانواده را به اختصار «آل سعود» می‌نامند و البته دارای چندین انشعاب است (مترجم).

این کار، حدود صد منبع آگاه - از جمله شاهزاده‌ها (امیران)، شاه‌دخت‌ها، روزنامه‌نگاران، کارمندان دولتی، تاجران (مرد و زن)، پژوهشگران، دیپلمات‌ها و فعالان سیاسی و... - شرکت داشته‌اند. برخی از این افراد، شخصیت‌هایی مطلع و از نزدیکان نخبگان راهبردی آل‌سعود بوده‌اند.

من در طول دوره مطالعاتی خود، بارها با آنها مصاحبه کردم. این منابع آگاه - با توجه به دسترسی مستقیمشان به «حلقه داخلی» و تمایلی که به در میان گذاشتن اطلاعات فراوان خود داشتند - کمک‌سایانی به درک بهتر من از طرز کار درونی نظام سیاسی عربستان سعودی کردند. مسئله اتحاد و یکپارچگی آل‌سعود از جمله حساس‌ترین مسائل سیاسی در عربستان است و به همین سبب، نامی از مصاحبه‌شوندگان خواستند که از آنها نقل قول مستقیم نشود یا نامی از آنها به میان نآید. در نتیجه، همه منابع ناشناس‌اند.